

**RAZVOJ DEMOKRACIJE IZMEĐU PRVOG I DRUGOG
SVJETSKOG RATA**

**DEVELOPMENT OF DEMOCRACY BETWEEN THE FIRST AND
SECOND WORLD WAR**

Pregledni znanstveni članak

Prof. dr. Nevzet Veladžić*

Prof. dr. Amela Čolić*

*Razvoj evropske demokracije u
20. stoljeću: rana faza - I dio*

Sažetak

Predodžbe o demokraciji su postojale i prije dvadesetog stoljeća, ali njen snažniji razvoj možemo pratiti tek nakon Prvog svjetskog rata. Trend demokratizacije evropskih društava početkom dvadesetog stoljeća ubrzo ulazi u krizno razdoblje, što mnoge novonastale demokracije u potpunosti razara. Početak autoritarnog udara na demokraciju smatra se Musolinijev Marš na Rim (1922.), a početkom tridesetih godina XX stoljeća većina novostvorenih demokracija se raspada i evropska društva se ponovo orijentiraju ka autoritarnoj diktaturi. To je slučaj sa demokracijama u Poljskoj, Estoniji, Portugalu, Mađarskoj, Španiji, Grčkoj i drugim državama. Povoljniji politički uvjeti za ponovni razvoj demokracije stvara se tek nakon Drugog svjetskog rata.

Ključne riječi: demokracija, autoritarizam, diktatura, politički sistem, društveni poredak, politička partija, antidemokratski proces.

Abstract

The ideas of democracy existed even before the twentieth century, however its more powerful development can only be observed after the First

---

* Pravni fakultet, Univerzitet u Bihaću, nevzet2005@yahoo.com

* Pravni fakultet, Univerzitet u Bihaću, amela.colic@pravnofakultet.ba

World War. The twentieth century's trend of democratization of European societies entered the crisis period soon, and many newly established democracies were completely destroyed. The Mussolini's March on Rome (1922) is being considered as the beginning of an authoritarian coup on democracy. In the early thirties the majority of newly-formed democracies broke up and European societies were again oriented towards authoritarian dictatorship. This was the case with the democracies in Poland, Estonia, Portugal, Hungary, Spain, Greece and other countries. More favorable political conditions for the re-development of democracy were created only after the Second World War.

Key words: Democracy, authoritarianism, dictatorship, political system, social order, political party, anti-democratic process.

1. UVOD

Politički sistemi ne nastaju bez djelovanja političkih aktera. Teorijske refleksije nam pomažu u boljem razumjevanju značenja procesa transformacije i kakvu ulogu imaju strukture i akteri. Ovdje ćemo pokušati predstaviti najznačajnije etape u kojima se politički sistemi transformiraju u demokracije, prije svega u našem fokusu su evropske demokracije.

Demokracija nije rezultat političkog djelovanja modernog doba, već su i u ranijim razdobljima postojale određene predodžbe, doduše na ograničenim prostorima i uglavnom su se odnosile na ograničeni ekskluzivni krug ljudi, kao što su antički polisi, gradske republike u renesansnoj Italiji, odnosno plemićke republike u Litvi i Poljskoj. Sve do polovine 18. stoljeća u zapadnom svijetu nisu egzistirale demokratske institucije na nacionalnoj razini, a one će se postepeno uspostavljati nakon 1750., pa sve do početka dvadesetog stoljeća, kada će, kako tvrdi Samuel Huntington (1991, 14.), „... takve institucije postojati u mnogim zemljama“. Razvoj demokratski institucija su, iako u različitim talasima, imale posebno značajan intenzitet tokom dvadesetog stoljeća.

Ovdje ćemo predstaviti tri značajne faze u kojima su se autokratski sistemi snažnijim intenzitetom transformirali u demokracije. Također ćemo istaknuti i procese koji su nakon uspostave demokracije išli u smjeru njenog urušavanja, odnosno povratku autoritarnog vladanja.

2. PRVA FAZA RAZVOJA ZAPADNE DEMOKRACIJE: OD REVOLUCIJE DO DEMOKRACIJE

Američka i Francuska revolucija dale su duhovnu i političku inspiraciju procesu demokratizacije. Zapadna društva su tokom 18 i 19. stoljeća prolazila razdoblja stagnacije i kasnije restauracije (Bečki kongres 1815) te povremeno doživljavala uzlete (evropske građanske revolucije 1848). Tek će početkom 20. stoljeća, odnosno neposredno nakon Prvog svjetskog rata početi proces demokratizacije. Nešto drugačije gledšte ima S. Huntington koji u svojim političkim elaboracijama navodi da se početak demokratizacije društva treba vezivati za 1828. godinu, odnosno razdoblje kada u SAD-a više od 50 posto bijelog stanovništva dobiva pravo glasa na izravnim izborima. Ovo Huntingtonovo gledište mnogi ne prihvataju, jer za definiranje moderne demokracije postoje složeniji i strožiji kriteriji od onih koji su obrazloženi ondašnjim historijskim uvjetima.

Antidemokratski proces: udar na demokraciju

Smatra se da je prvi autokratski udar na modernu demokraciju počeo Musolinijevim Maršem na Rim 1922, što je za posljedicu imalo pad talijanske demokracije bez nekog velikog otpora. U tom razdoblju, do sredine tridesetih raspale su se mnoge demokracije koje su svoje demokratske forme poprimile na kraju Prvog svjetskog rata. Tako na primjer, demokracije u Estoniji, Letoniji, Litvi, Poljskoj, Mađarskoj, Portugalu, Grčkoj, Španiji i Japanu su bile razorene, ili vojnim pučem ili građanskim ratom, kao što je to slučaj sa Španijom. Krajem 1932. (u novembru) Nationalsocijalistička radnička partija (NSDAP) postaje najjači politički faktor u Njemačkoj sa osvojenih 33,1 posto glasova (usp., među ostalima, Kasupović, 2011). Neposredno poslije, 30. januara 1933, Hitler dolazi na čelo predsjedničkog kabineta uz pomoć saveza koji su sklopili Nationalsocijalistička radnička partija i Njemačka nacionalna pučka partija, a u tome su ih podržali i dijelovi rajnske teške industrije. Hitler i NSDAP su osvojili vlast u legalnoj izbornoj proceduri poštujući tadašnji ustavni okvir (Lepsius, 1978). Međutim, nakon preuzimanja vlasti, samo nekoliko mjeseci poslije, počinje nelegalno dokidanje ili transformiranje demokratskih institucija, odnosno počinje marš u totalitarni sistem (Bracher, 1969).

U Austriji, nakon kratkog građanskog rata (1934), uspostavljen je autoritarni režim, a neposredno poslije dolazi do okupacije od strane njemačke vojske i priključenja Njemačkoj u kojoj vlada nacionalsocijalistički režim. U isto vrijeme, nacionalsocijalisti uspijevaju destruirati prilično stabilnu demokraciju u Čehoslovačkoj, odnosno Češku i Moravsku uključuju u „Njemačko Carstvo“. U Slovačkoj je pod zaštitom njemačke vojske uspostavljen marionetski klerikalno-fašistički režim pod monsinjorom Tisom (Kasupović, 2011).

Trend uspostave demokracija 1920-tih godina počeo je naglo da opada. Mirjana Kasupović navodi da je 1938, neposredno prije početka napada Hitlerove vojske na evropske zemlje od ukupno 28 uspostavljenih demokracija njih 16 je zamijenjeno u diktature, a još osam od preostalih demokracija palo je 1940. kao posljedica nacionalsocijalističke agresije (Mann, 1993). Demokratska forma vladavine zadržana je samo još u Velikoj Britaniji, Finskoj, Irskoj, Islandu, Švedskoj i Švicarskoj. Većina preostalih demokracija iz 1938. bila je smještena na sjeveru i zapadu Evrope, dok su diktature bile u području Južne, Srednje i Istočne Evrope. Također, indikativna je i činjenica da su, osim Francuske i Belgije, sve demokracije većinom bile protestantske, a da su, osim Njemačke, svi diktatorski režimi bili katoličke ili pravoslavne vjere (Mann, 1993). Naravno, ne bi bilo dobro pretpostavljati jednouzročnu vezu između autokratski režima i religije u evropskom međuratnom prostoru, ali historijski gledano protestanti na sjeveru i zapadu Evrope su imali dulja parlamentarna iskustva od katoličkih i pravoslavnih zemalja u Južnoj, Srednjoj i Istočnoj Evropi.

S druge strane, u kontekstu ekonomske razvijenosti demokracije sa sjevera i zapada Evrope imale su veći stepen industrijske i ukupno ekonomske razvijenosti od zemalja sa juga i istoka Evrope. Međutim, prema Lipsetu, ovaj argument o ekonomskoj sposobnosti za demokraciju ne treba potcjenjivati, ali isto tako potrebno je naglasiti da se on nije odnosio na Njemačku i Austriju u međuratnom periodu, jer su obje zemlje (dvadesetih i tridesetih godina) privredno bile najrazvijenije. Istodobno, skandinavske države su u međuratnom razdoblju bile manje razvijene od Njemačke i Austrije te je u njima prevladavala agrarna proizvodnja i u takvom ambijentu oblikovana je i uspostavljena stabilna demokracija. Analizom se da uvidjeti da su demokracije koje su nastale nakon 1918, odnosno koje su stekle državnost nakon potpisivanja pariškog sporazuma (1919-1920), doživjele

krizu i većina ih se preobrazile u autoritarne režime. Najčešće objašnjenje za to je da su one imale slabu „legitimacijsku podlogu“ ili, kako Max Weber navodi, nedostajala je „vjera u legitimnost“ većine stanovništva koja se u pravilu ukorjenjuje na duži period, a ne kratkoročno (Weber, 1922, 1972). Mlade demokracije, koje su mahom iznikle nakon Prvog svjetskog rata, bile su izložene ogromnim vanjskim privrednim šokovima, rješavanjem vanjskopolitičkih pitanja, ali i unutarnjih institucionalnih, ideoloških i kulturnih pitanja.

Osnovna karakteristika brzog preuzimanja vlasti od strane autoritarnih elita, u prvom antidemokratskom procesu, je da mlade nekonsolidirane demokracije nisu uspjele da razriješe temeljna politička pitanja, prije svega ekonomsku krizu, unutarnju institucionalnu krizu, 'iredentizam'* te pitanje vanjskopolitičke prijetnje. To je bio razlog zbog čega su demokratske institucije brzo gubile podršku građana, odnosno zašto građani prestaju biti lojalni mladom demokratskom poretku. Tadašnja demokracija ulazi u krizno razdoblje u kojem se sužava prostor njenog djelovanja. Formuliranje političkih odluka sve više zaobilaze legitimne političke institucije i ulaze u sferu *neformalnih krugova*. Vrijednosni stavovi određenih elita dobivaju mnogo veću ulogu nego što ih imaju u normalnim vremenima (Lepsius, 1978, 173). Većini mladih demokracija bilo je svojstveno da stavovi i vrijednosti relevantnih elita, kao što su vojska, aristokracija i industrijalci, budu oblikovani po autoritarnom obrascu. Međuratni period se smatra prvom ozbiljnijom (ne i jedinom) krizom demokracije, a zemlje u kojima se demokracija raspala imale su slijedeće karakteristike:

- pitanja ekonomije, socijalna i politička pitanja nisu uspješno rješavana što je kod građana izazivalo nezadovoljstvo, a za posljedicu je imalo sve slabiji rejting demokracije;
- slabljenje legitimiteta demokracije dovodi do krize još nekonsolidirane demokracije, ali i do hiperpolitizacije kao i organiziranog nasilja;
- krizno stanje iskorištava antidemokratska opozicija za svoje autoritarne ciljeve;

---

* Izvorni nastanak pojma iredentizam se veže za period nakon ujedinjenja Italije u jednu državu (1861-1870), a označavo je „neriješene“ teritorijalne pretenzije. Neporedno poslije, pojam se sve češće počeo primjenjivati i u drugim državama, u Evropi i SAD-a.

- parlamenti u malim demokracijama bivaju oslabljeni, u pojedinim zemljama suspendirani, a s druge strane ojačala je izvršna vlast;
- političke odluke iz institucija se premještaju na pojedince, najčešće karizmatične vođe;
- sadržaj odluka je povezan s vrijednosnom lojalnosti određenih elita, poput vlasnika teške industrije, zemljoposjedničkog plemstva i vojske koji su radili protiv, i onako, nestabilne demokracije;
- kriza demokracije je dovela do njenog sloma, a vlast su u većini slučajeva preuzimale profašističke snage i njihove vođe.

Obrasci po kojima su se odvijale krize i na kraju slom demokracija u međuratnom razdoblju najbolje je predstavio Juan J. Linz (1978a, 81) koji uočava četiri tipa kriza.

- a) Neustavno rušenje demokratski izabrane vlasti od strane određene grupe (najčešće vojni časnici) koja je spremna upotrijebiti i nasilje radi dolaska na vlast. Ovaj tip rušenja demokracije unutar sebe sadrži namjeru da se nakon razdoblja stabilizacije i sređivanja stanja u državi (a to podrazumijeva posebna prava vojske, uvođenje cenzure i zabranu lijevih stranaka) ponovo instalira, nova „pročišćena“, demokracija. Tipičan primjer ovakvog obrasca rušenja demokracije su vojni pučevi koji su bili karakteristični za Portugal, Španiju, ali i zemlje Latinske Amerike dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća.
- b) Kod ovog obrasca rušenja demokratske vlasti također su se koristili neustavni koraci, ali ključna karakteristika ovog tipa je da dijelovi političke klase ranijeg, djelomice demokratskog, režima kooptiraju u novi autoritarni politički sistem. Ovaj obrazac je karakterističan za kraljevske diktature u Istočnoj Evropi, prije svega u Rumuniji, Jugoslaviji, Bugarskoj, ali i za vojni režim u Japanu u razdoblju od 1932-1945. godine.
- c) Rušenje demokracije i osvajanje vlasti putem neustavnih i vrlo krutih metoda, a koja u svojoj osnovi ima mobilizaciju širih masa koje joj pomažu da uspostavi novi poredak je tipičan obrazac kojeg su koristile fašistička Italija i nacionalsocijalistička Njemačka. Opća težnja kod ovog tipa vlasti je da se svi raniji političari izbace iz političkog života, a krajnji rezultat je instaliranje autoritarnog režima čija vladavina vremenom totalitarna.

- d) Četvrti tip rušenja demokracije je karakterističan za neuspjeli vojni puč u Španiji i pokušaj preuzimanja vlasti koju su osvojili socijalisti na općim izborima. Nakon neuspjelog preuzimanja vlasti od republikanaca, pod vodstvom Franca sukobi prerastaju u građanski rat (1936-1939).

Praveći analizu zemalja koje su preživjele demokraciju u tom razdoblju primijetiti ćemo da postoje određeni elementi koji su za njih svojstveni u odnosu na one zemlje u kojima je demokracija doživjela slom. Svakako, posebno je interesantna analiza koju su sačinili Berg-Schlosser i De Meur (1996), a čiji fokus je bio na utvrđivanju zajednički varijabli u preživljavanju međuratnih demokracija (od 1920. do 1938). Oni su izdvojili nekoliko zajedničkih varijabli:

- prosječno visok stepen društveno-ekonomskog razvoja (mjeren bruto-društvenim proizvodom po glavi stanovnika) i razinom obrazovanja,
- komparativno snažna srednja klasa stanovništva,
- politička kultura građana sadrži toleranciju, elemente sekularizma i visok stepen participacije, dok nasilje i obrasci parohijalnih stavova su rijetko iskazivani,
- miješanje vojske u unutarnju politiku je bila rijetkost,
- težnja izvršne vlasti da poštuje politička i prava građana,
- većina preživjelih demokracija su posjedovala demokratska iskustva i prije Prvog svjetskog rata.

U demokracijama koje nisu preživjele autoritarni udar imamo potpuno suprotna zajednička svojstva, a ona korespondiraju sa tezama teorije modernizacije. Rezultati istraživanja političke kulture (Lipset, 1981; Dahl, 1971,1989; Almond i Verba, 1963) pokazuju da su kod svih propalih demokracija karakteristična slijedeća svojstva:

- uporedno nizak nivo društveno-ekonomskog razvoja,
- ekstremne klasne i socijalne razlike,
- političku kulturu građana karakteriziraju netolerancija, visok stepen spremnosti na korištenje sile, niska politička participacija i izraženi parohijalni politički stavovi,
- visok stepen miješanja vojske u unutarnju politiku države,

- niska razina posjedovanja demokratskog iskustva u ranijem periodu,
- nestabilnost vlada.

Svojstva iskazana u ova dva skupa su varijable koje stvaraju uvjete za diktaturu ili demokraciju, ovisno o tome koji skup dominira u određenoj državi. Svakako, ova svojstva automatski ne određuju oblik političke vladavine, već su ona „pretpostavka“ da politički akteri, odnosno „elite“ donesu konačnu odluku (Merkel, 1997a). Slučaj Njemačke će najbolje ilustrirati ove tvrdnje.

U međuratnom razdoblju Njemačka je imala gotovo sve pretpostavke društveno ekonomskog razvoja da bi funkcionirala demokracija, kao što to pretpostavlja teorija modernizacije. Međutim, svjetska privredna kriza imala je snažne posljedice, postojala su politička i ekonomska opterećenja proizašla iz Versajskog ugovora, tadašnje društvene i političke elite nisu bile potpuno lojalne demokraciji, nisu postojala ranija demokratska iskustva, a povrh svega bila je izražena podanička kultura što su je suštinski uzrokovalo radikalizaciju političkih elita.

Radikalizacija, ali i polarizacija političkih snaga, posebno u vrijeme Vajmarske Republike, dovode do toga da političke stranke koje su podupirale demokraciju postaju manjina. U političkom okružju u kojem koalicije i reakcionarne društvene (plemstvo i predstavnici teške industrije) i političke snage kao što su Čelična kaciga, Nacionalsocijalistička radnička stranka i Njemačka nacionalna narodna stranka, bili su orijentirani ka ignoriranju i potkopavanju demokratskih institucija. Primjer Njemačke pokazuje „da o pitanju vodi li put u modernost bez zaobilaznica u demokraciju ili diktaturu nikako ne odlučuju samo strukturni uvjeti“ (Merkel, 2011).

Moore i Reuschemeyer smatraju da uspostava demokratskih ili autoritarnih režima ovisi od oblika socijalnih i političkih koalicija, njihove strategije i političkog djelovanja elita (Moore, Reuschemeyer i dr., 1992).

Uspon diktatura u Evropi ima određena zajednička obilježja, a Mann (1993, 6. i d) posebno ističe dva obilježja koja pomažu u razumijevanju razvoja diktatura. Prvo, tokom prvog autoritarnog protivudara nastaju, bez iznimke, takozvane *desne diktature*. Konzervativno-reakcionarna desnica je uz pomoć sitnog građanstva orijentirala se prema desnim autoritarnim državnim procesima. Drugo, u osnovi su to bile desne etatističke diktature

koje su širile moć izvršne vlasti, a umanjivale ovlasti parlamenta. One su odbacivale demokraciju i federalnu podjelu vlasti, a uvodili su političku filozofiju koja je promovira red, disciplinu i nejednakost političkih, građanskih i socijalno-ekonomskih prava.

S druge strane, propast diktatura, prema Mannu (1993, 6. i d), također ima određena obilježja koja je bitno karakteriziraju. Kao prvo, u većini diktatura uspostavljena je vlast jednog čovjeka, a način vladanja najčešće je bio obilježen institucionalnom zbrkom, odnosno konkurencijom institucija, moćnih grupa i pojedinaca. Radi se o strategiji koja je imala za cilj da ojača položaj diktatora, ali istodobno to je bila i slabost određene diktature. Drugo, zajednička osobina svih diktatura je to da su bile nacionalistički nastrojene. Jedan od obrazaca njihovog legitimiranja je vjera u superiornost njihove nacije u odnosu na ostale nacionalne skupine, a vrlo često i potčinjavanje etničkih i vjerski manjina u njihovoj zemlji. Nacionalistički inspirirani često su iskazivali agresivnost u vanjskoj politici, kao što je to slučaj u fašističkoj Italiji ili nacionalsocijalističkoj Njemačkoj.

3. ZAKLJUČAK

Politički poreci u 20-tim i 30-tim godinama dvadesetog stoljeća (između ostalog u Poljskoj, Mađarskoj i Austriji, ali i drigi) pokazivali su brojne legitimacijske slabosti jer nisu bili osposobljeni za učenje i osnaživanje demokracije, već su unutar sebe ugrađivali određena autoritarna svojstva poput ograničavanja i imanipulacija sa izborima. Drastičniji primjer su Njemačka i Italija koje potpuno ruše demokratska svojstva kako u institucijama tako i političkom sistemu države te uvode princip autoritarnosti koji ubrzo postaje monstruozni totalitarizam.

Međutim, kriza evropskih demokracija doživljava obrat tokom Drugog svjetskog rata i nakon njega, kojeg su izazvali njemački nacionalsocijalisti, te su oslobodile put za ponovnu obnovu demokracije u većini evropskih zemalja, izuzev Portugala i Španije. Period nakon Drugog svjetskog rata je najplodnija faza demokratizacije političkih sistema u Evropi.

Duhovni i politički pokretački impulsi evropske demokracije, ubrizgani Američkom i Francuskom revolucijom, svoje razvojne konture počinje dobivati u razdoblju dvadesetih i tridesetih godina XX stoljeća. U razvojnom ciklusu demokracije, ovo razdoblje se smatra iznimno važnim jer

se demokracija ubrzo suočila sa svim razarajućim opasnostima koje vješto koristi autoritarizam koji se ponovo nameće kao alternativa. Također, demokratski sistemi su imali priliku da uoče legitimacijske te ostale slabosti koje su tada posjedovali i da u razdoblju, kojeg nazivamo *drugom fazom razvoja evropske demokracije*, osnaže svoj razvojni ciklus, što će biti u fokusu naše slijedeće teme.

LITERATURA

1. Alison, Graham T. I Beschel, Robert P., 1992: Can the United States Promote Democracy?, *Political Science Quarterly*, 81-98.
2. Almond, Gabriel A. I Powel, Bingham G. (ur), 1988: *Comparative Politics Today. A World View*, Glenview.
3. Almond, Gabriel A. I Verba, Sidney, 1963: *The Civic Culture*, Princeton
4. Arendt, Hannah, 1951: *The Origins of Totalitarianism*, New York.
5. Budge, Ian i Keman, Hans, 1990: *Parties and Democracy*, Oksford.
6. Bunce, Valerie, 2003: Rethinking Recent Democratization: Lessons from the Postcommunist Experience, *World Politics*, 55, 2, 167-192.
7. Carother, Thomas, 1997: Democracy Assistance: The Question of Strategy, *Democratization*, 4, 3. 109-132.
8. Dahl, Robert, 1971: *Polyarchy, Participation and Opposition*, New Haven i London.
9. Dahl, Robert, 1989: *Democracy and its Critics*, New Haven.
10. Freedom House, 2002: *Freedom in the World, 2001-2002*, <http://www.freedom.org>, 2002.
11. Freedom House, 2005: *Freedom in the World. Country Ratings 1972-2005*, <http://www.freedom.org>, 2003.
12. Habermas, Jürgen, 1996: *Between Facts and Norms, Contributions to a Discourse Theory and Law and Democracy*, Cambridge, MA, MIT Press.
13. Held, Dejvid, 1997: *Demokratija i globalni poredak – od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini*, Filip Višnjić, Beograd.
14. Kregar, Josip, 2007: *Uvod u sociologiju*, Sveučilište u Zagrebu – Pravni fakultet, Zagreb.
15. Lepsius, M. Rainer, 1978: *From Fragmented Party Democracy to Government by Emergence Decree and National Socialist Takeover: Germany*, u: Linc, Juan J. I Stepan, Alfred (ur.), *The Breakdown of Democratic Regimes*, Baltimore.
16. Linz, Huan, J., 1978: *The Breakdown of Democratic Regimes. Critics Breakdown and Reequilibration*, Baltimore i London.
17. Lipset, Seymour Martin, 1981: *Political Man. The Social Bases of Politics*, Baltimore.

18. Mann, Michael, 1993: The Struggle between Authoritarian Rightism and Democracy 1920-1975, Instituto Juan March de Estudios e Investigaciones, Working Papers 1993.
19. Merkel, Wolfgang, 2004: Embedded and Defective Democracies, u: Consolidated or Defective Democracy? Problems of Regime Change, 11, 5, 33-58.
20. Moore, Mick, 1995: Democracy and Development in Cross-National Perspective: A New Look at the Statistics, Democratization, 2, 2, 1-19.
21. Pusić, Eugen, 1999: Država i državna uprava, Sveučilište u Zagrebu – Pravni fakultet, Zagreb
22. Schmit, Carl, 1964, 1920: Die Diktatur. Von den Anfängen des souveränen Staatsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf, Berlin (treće izdanje).